

Család és iskola

KÉZDI BALÁZS

Tisztelt tanácskozás! A programban megadott cím – Család és iskola – mint két rendszernek a kapcsolata, belátom, túlságosan általános. Ezért előrebocsátom, hogy ezt a témát szűkített jelentéssel szeretném kifejni, elsősorban a mentálhigiéne szempontjából. További szűkítés, hogy ezt a kapcsolatrendszeret mindenképpen a devianciák, viselkedészavarok kialakulása és annak hazai jelentősége szempontjából szeretném bemutatni. Kiinduló feltételezésem az, hogy a magyar kultúrában a család és az iskola között nincs dialógus. Márpedig a világot értelmező, a világképeket közvetítő és a világgal párbeszédet folytató közösségek, csoportok között magát a dialógust is feltétlenül mint értéket kellene szemlélnünk. Ennek azért is van jelentősége a szűkített értelemben vett család-iskola kapcsolat szempontjából, mert a kettő között egy alapvető organikus kapcsolódás szakadt meg. Tudniillik ha történeti szempontból nézzük az iskolát és a nevelési rendszereket, azokat semmiképpen sem értékelhetjük másképp, mint a családnak, e hosszú évezredek folyamán kialakult rendszernek a derivátumát.

Nemcsak abban az egyszerű értelemben, hogy az iskola tradicionális családi működéseket vett át, fejlesztett ki és a modern korban az oktatás és a nevelés lehető legteljesebb autenticitásával műveli azokat, hanem abban az értelemben is, hogy az oktatás és nevelés rendszere a modern világban is megtartotta azt a struktúrát, amely a családot strukturálisan jellemzi. Ez a két generációs modell, ami a human development elve alapján azt jelenti, hogy van egy hierarchában magasan elhelyezkedő csoport, amely mind a családban, mind az iskolában az emberi személyiség fejlődését képviseli, de a távolság a két nemzedék között – amely az életkorra is érvényes – megmarad. Tehát ez a struktúra úgy ment át az oktatás és nevelés rendszerébe, hogy tudomásulvételére nem került sor, és mivel a személyiség fejlesztése – jó esetben – párhuzamosan történik a családban és az iskolában, ez a két kétgenerációs modell egymásról különböző interferenciákat hoz létre, s ez bizonyos viselkedési zavarok, devianciák kialakulásában véleményem szerint döntő szerepet játszik. A „teszik, de nem tudják” elve lép működésbe itt, s így a kétgenerációs interakciók párhuzamossága, illetve a dialógus hiánya megannyi feszültség vagy tragédia forrása lehet.

Ma reggel a pécsi rádióban egy riport hangzott el arról, hogy a napokban viszik haza a gyerekek az értesítőt, olyat is, amelyben elégtelen is előfordul. A riportban megkérdeztek gyerekeket, hogy ez hogyan érinti őket, hogyan mondják meg otthon, minek tulajdonítják az elégtelent, és így tovább. A riport másik szereplője egy szakértő volt – a nevelési tanácsadó vezető pszichológusa –, aki elmondta, hogy ezt az üzenetet, melyet az iskola küld az értesítőben a családnak, hogyan kell a gyerekek otthon előadnia. Nekem erről megint csak az jutott eszembe, hogy arra, hogy az iskolából érkező rossz hírt hogyan kell a családba közvetíteni, sem az iskola, sem a család nincs felkészülve, pedig, véleményem szerint egy egészen egyszerű dologról van itt szó. Arról, hogy azt kellene felismerni, hogy amikor a gyerek elégtelent visz haza félévkor, az nemcsak az ő minősítése az iskola részéről, hanem a családé is. A család azonban ezt a minősítést vagy elhárítja magától, vagy agresszív módon, például fizikai fenyegetéssel reagál rá, ami megint a dialógus súlyos hiányát mutatja. Tehát én tulajdonképpen a rendszerek közötti kommunikáció súlyos zavarát érzékelem, s ha ennek megoldásában előre tudnánk lépni, annak véleményem szerint döntő jelentősége lehetne a fiatalok deviáns viselkedési formák ja-

vulásában. Ebben a feltételezésben értelemszerűen benne van az is, hogy minden gyerek egy teljes családban nevelkedik, az iskola pedig igyekszik megfelelni annak a filozófiának, ami az oktatás és nevelés szempontjából adott, vagy éppen progresszíven programszerű. A dialógusban nem jelenik meg az egymás közti versengés fontossága, ami pedig a homo sapiens cselekedeteinek egyik nagyon fontos mozgatórugója. Tudniillik a versengést és annak technikáját elsősorban a családban és a testvérek közötti természetes rivalizálásban kellene a gyerekek megtanulnia, de az iskolában egy teljesen másfajta versengési filozófiát ír elő az explicit oktatási és nevelési program. Ha a szóbanforgó dialógus megvolna, akkor a testvér-rivalizációt, illetve a kortárs-csoportok működését ellenőrző rivalizációs, valamint, az iskola által meghirdetett hivatalos versengési technikákat is összhangba lehetne hozni egymással. Buda Béla előadásában hallottuk, hogy a különböző programok között, amelyek a lelki egészséget célozzák a nyugati országokban, jóllehet a pszichoanalízis keretében megfogalmazott programok is megtalálhatók, elsősorban mégis a kognitív, illetve a viselkedéslélektanra alapozott elgondolások kapnak szerepet. Szerintem az iskolának, mint rendszernek a működési alapelveiből egyenesen következik, hogy a nevelési programokban olyan pszichológiai mechanizmusok működnek rejtetten, amelyek elsősorban a kognitív emberképnek, illetve a behaviourizmus által meghirdetett emberképnek felelnek meg, ami – ismétlem – teljesen természetes. De napjainkban létezik egy másik felfogás is – amely ugyan már régebben megfogalmazódott, csak különböző okok miatt nem artikulálódott eléggé -: a mélylélektani antropológia, melynek jelentőségét szintén nem ismertük fel kellőképpen, és ugyancsak e felismerés hiánya az oka a dialógus hiányának is.

Mind a család – főleg ha ott „tudatos” nevelés folyik – mind az iskola megkülönböztetett figyelemben részesíti a kognitív ismereteket és a viselkedéslélektan által felismert, viselkedés-befolyásoló technikákat, de elsikkad és teljesen rejtve marad az ember működésének nem tudatos, érzelmi-indulati szférája. Például, az előbb említett esetben, amikor egy szakembernek kell tanácsot adnia ahhoz, hogy az iskola által minősített gyermek hogyan ismertesse otthon a minősítést, teljesen elsikkad az a tény, hogy itt versengés folyik a gyermeket nevelő iskola és a család között. De ugyanakkor ebben az is benne van, – ami a pszichoanalízis segítségével jól értelmezhető és a mindennapi gyakorlatban is jól megfigyelhető –, hogy a gyerek, aki mindkét rendszerben egyszerre fejlődik, nem tesz különbséget a családi és az iskolai indulati-emocionális tárgyakapcsolatai között; és teljesen egyértelmű, hogy az – akár a testvér-rivalizációból, akár a klasszikus értelemben vett Ödipusz-komplexusból eredő – otthoni érzelmi-indulatai megjelennek az iskolában és sokszor olyan viselkedészavar formájában öltönek testet, melynek az igazi értelmét egyelőre felfedni sem lehet, hiszen az antropológiának az oktatás és nevelés filozófiájában jelenleg még nincsen helye. Tehát egy tanár-diák kapcsolatban megjelenő érzelmi feszültség, egy viselkedészavarban manifesztálódó ellenállás sokszor értelmezhető lenne, ha az iskola és család közötti dialógus létezne. Teljesen egytértek Buda Bélával abban is, hogy azok a megoldások, amelyek a család és az iskola közötti dialógus hiányát úgy próbálják kezelni, hogy szakértő csoportot vagy szakértői szerepet kívánnak beiktatni a két fél kommunikációs rendszerébe, hibásak. Mindez egészen leegyszerűsítve arra a régi vitára vezethető vissza, hogy az iskolában szükség van-e pszichológusra vagy nincs, illetve az iskolában pszichológiailag értelmezhető problémákat egy belső szakértőnek kell-e figyelemmel követnie, és kezelnie, vagy pedig külsőnek. Egytértek azzal, hogy a pedagógus tanárt kell mind elméleti szinten felkészíteni, mind pedig a személyiségét teherbíróvá tenni annak érdekében, hogy ezeket a számára egyelőre teljesen értelmezhetetlen viselkedészavarokat valamiképpen a családdal való dialógus kezdeményezésével próbálja megoldani. Ennek magyarázata, hogy a gyerek számára teljesen természetes, hogy akár közvetetten jelentkező, akár a tudatosan megfogalmazott problémáját szívesebben beszéli meg egy tanárral, mint az is-

kolában működő pszichológussal, hiszen az ez utóbbival kezdeményezett beszélgetés rögtön minősítő jellegűvé is válik.

Nem szólva arról, hogy a tantestületet is befolyásolja az a vetélkedés, amely a tanárok és az iskolában működő pszichológus között kialakulhat a tekintetben, hogy kire tartoznak a gyerek gondjai, vagy ki nyeri el a gyerek bizalmát.

Ezzel eljutottam egy olyan – ugyancsak az iskola és a család kapcsolatában észlelhető – zavaró tényezőhöz, mellyel tulajdonképpen a dialógus hiánya magyarázható. Ez pedig a pedagógusok identitásának problémája elsősorban a tekintetben, hogy értelmiségiként hogyan tudják önmagukat meghatározni, másodsorban pedig a tekintetben, hogy az egymással való vetélkedés, illetve a tantestületi feszültségek közepette nem alakul-e ki egy, a megszokottól eltérő identitásuk az általuk nevelt gyerekekkel kapcsolatban. Ami pontosan ugyanolyan jelenség, mint amit a szakirodalomból és a gyakorlatból egyaránt ismerhetünk, azaz hogy a rossz családi környezet a szülők közti konfliktus és annak irreverzibilis jellege vezet a gyerek deviáns viselkedéséhez. A folyamat, ha nem is beszélünk róla, akkor is hasonló a szülőt helyettesítő pedagógusok esetében is. Az a baj, hogy a családnak, mint deviáló rendszernek lényegesen nagyobb irodalma van, mint az iskolának hasonló vetületben. Jómagam már két évtizeddel ezelőtt is az iskola mentálhigiénés szerepéről próbáltam meggyőzni egy tanácskozás résztvevőit, s már akkor is azt mondtam, amit most, vagyis hogy az iskolának vannak rejtett, fel nem tárt tartalékai a mentális egészség kialakítása szempontjából, melyek nem elsősorban azokban a programokban keresendők, amelyek a megismerés szintjén próbálják befolyásolni ezt a kérdést.

A dialógus hiányáról beszéltem eddig, melynek megszüntetését nagyon fontosnak tartom. Más kérdés – és ezt nekem is hangsúlyoznom kell, aki ebben a kérdésben elfogult vagyok –, hogy a társadalom és a kultúra egésze óhajtja-e vajon ezt a dialógust. Vagyis a család és az iskola dialógussal is jellemezhető kapcsolatát úgy teremtjük meg, hogy a társadalom és a kultúra egészében sincs meg a dialógus azok között a rendszerek között, amelyeknek különben organikusan kellene kapcsolódniuk egymáshoz. Ami nyilvánvalóan megnehezíti az optimális megoldást, de meggyőződésem, hogy mégis erre kellene törekedni.

Összefoglalva: azt szerettem volna mondani, hogy az iskola és a család jelenlegi kapcsolata – ami az osztálytársadalmi szinten, vagy a felszínes megítélés szintjén egy egymásra mutogatásban jelenik meg, tehát hogy ki, mikor, hogyan követett el hibát – csak elfedi, illetve lehetetlenné teszi a megoldást, azt, hogy valódi párbeszéd alakuljon ki e két, egymással szervesen összefüggő rendszer között. Márpedig a dialógusnak mindenképpen létre kell jönnie annak érdekében, hogy eredményesen és értelmesen vissza tudjuk szorítani a fiatalok devianciák hatalmas számát. Köszönöm szépen!

Marx György: Szeretném felidézni azt a kulcsmondatot, miszerint nagyon gyakran verseny folyik a család és az iskola között a gyermek értékrendjének alakításáért. Sőt talán további „versenyzők” is vannak: az egyház, az anyagilag érdekelt szórakoztatóipar, és így tovább – ezek mind maguknak akarják a gyereket megnyerni. Szerencsére azonban a gyerek kemény és igényes valaki, s csak arra hallgat aki tényleg meggyőző és vonzó tud lenni a számára és megfelelően kihívó módon tud közeledni hozzá. Ismerem nagyon jó és a gyerekekkel – még a bolondos gyerekekkel is – jó kapcsolatban lévő tanárokat, akik egyetlenegy dologtól félnek: a szülői fogadóórától, ahova bejön a konzervatív mama, hogy a gyereke nem azt teszi, amit kell, sőt egyszer még az is elhangzott: borzasztó ez az iskola, szegény lányom egész este gondolkodik. Becs'szóra, ez is megtörtént szülői értekezleten. Bizonyos kiváltságos társadalmi osztályokban a szülők kellőképpen tájékozódnak az egyes iskolák között, és vannak szülők, akik abba az iskolába küldik a gyerekeiket, ahol hagyománytiszta, konzervatív nevelést kap, s vannak, akik egy másikba, mely a bolondosan kreatív gyerekeket is „kibírja” stb. Baj akkor van, ha a szülőnek nincs olyan pedagógiai kultúrája, hogy meg tudja ítélni: az ízlésének, illetve a gyerekének melyik iskolatípus felelne meg. Ez világszerte égető kérdést jelent. Sokan azt tartják, mondják, hogy az Egyesült Államokban a pedagógiai problémák zömének okozója iskolaszék, a schoolboard, amely nagyon sok konfliktusnak a fészke.

Horányi Özséb: Vegyük úgy, hogy fordulóponthoz érkezünk most. A korábbi témák egy bizonyos értelemben lezárultak. Tegnap délután és ma délelőtt, kimondva-kimondatlanul, a jó néhány évvel ezelőtt megjelent Fehér Könyv óta megjelent új kihívásokkal foglalkoztak az előadások. Most egy, viták keresztjében álló téma kerül terítékre, melynek egészen fantasztikus neve van; ez a NAT. Nem tudom, tetszenek-e tudni, ez egy szófajváltó kifejezés, mert lehet nattolni és mindenféle mást lehet csinálni a NAT-tal, úgyhogy kicsit bizonytalanok vagyunk, hogy milyen kategóriába is kell sorolni, de majd Szépe tanár úr esetleges felszólalásában erről is felvilágosít bennünket. A lényeg, hogy most olyan valamiről fogunk beszélni, ami nem a múlt, s nem egy előttünk álló kihívás, hanem amit ha úgy tetszik, egyféle válasznak lehetne mondani. Amennyire tudom, még nem egészen kész válasznak. Ugyan van itt belőle egy nemrég elkészült nyomtatott változat, amit még senki sem látott, de mondhatnánk úgy is, hogy amiről most szó lesz, az a beálló jövő. Ezek után akinek kell, hadd mutassam be a mellettem ülő Báthory Zoltán helyettes államtitkár urat, aki arról nevezetes, hogy azon kívül, hogy ebben a pillanatban – gondolom a nap huszonnégy órájában és a hét valamennyi napján – a közoktatással van elfoglalva, ennek a jelenlegi NAT-nak is ő az egyik szülőatyja, vagy másképpen: leginkább ő a szülőatyja. Éppen ezért először is arra kérném őt, hogy foglalja össze mindazt, amit ebben az ügyben fontosnak tart elmondani, és amiről aztán módunkban lesz majd elbeszélgetni, vitatkozni.